

БОЈАНА ИБРАЈТЕР-ГАЗИБАРА

**АРХИТЕКТУРА ЗГРАДЕ
ТЕХНИЧКОГ ФАКУЛТЕТА У
БЕОГРАДУ**

Згради Техничког факултета у Београду до сада је писала неколицина истраживача српске архитектуре између два светска рата. Зграда је анализирана пре свега у прегледима међуратне архитектуре, а монографски приказ до данас је изостао.¹ Међутим, зграда Техничког факултета од почетка изградње интригирала је како стручну, тако и ширу јавност. Новински написи који су помно пратили све фазе изградње овог здања, а после Другог светског рата и обнове, наводили су, помало сензационалистички, да је то највећа зграда у нашој земљи, па и на Балкану. Стручњаке је пак више интересовало порекло идеје, односно оригиналност пројекта, као и ослањање на евентуалне узоре. Иако су на ову тему изречени различити судови, а на тему концепта и квалитета ове грађевине отворене бројне полемике, аутори се слажу да зграда Техничког факултета у Београду завређује пажњу истраживача и пажљиву анализу.

Историја простора

Зграда Техничког факултета налази се у Булевару краља Александра 73. Данашњи Булевар краља Александра регулисан је заједно са улицама Кнеза Милоша и Немањином² планом инжењера Франца Јанкеа из 1842. године, Словака који је девет

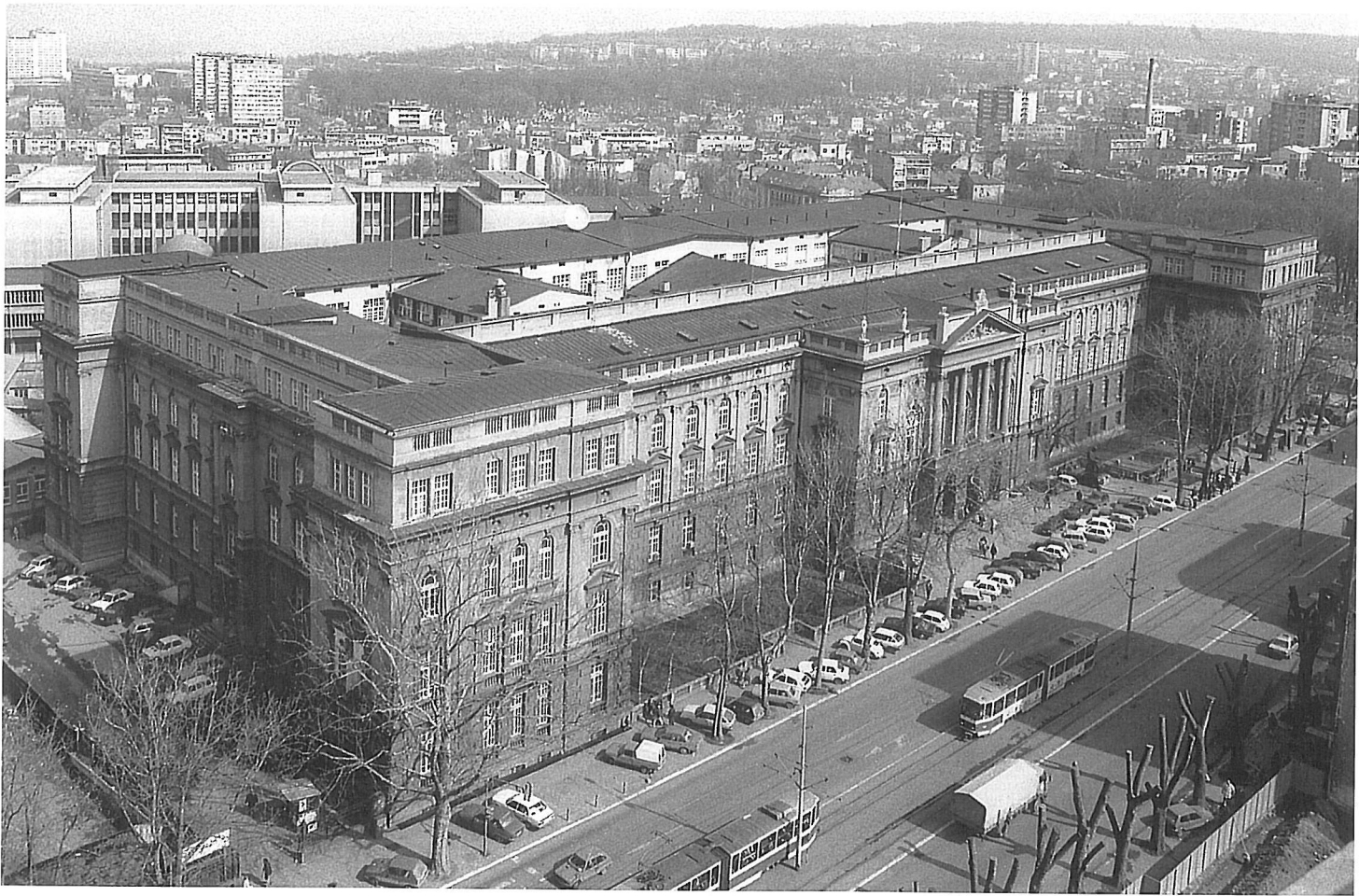
Сл. 1. Историјска фотографија зграде Техничког факултета (документација Завода за заштиту споменика културе града Београда)

година радио у државној служби у Београду.³ Јанке је решење за повезивање старог града – вароши у Шанцу и новог дела града – данашњег Врачара, пронашао у прилагођавању праваца нове уличне мреже постојећим правцима главних магистрала – Цариградском друму (Булевар краља Александра) и Топчидерском путу (улица кнеза Милоша), које су се укрштале под приближно правим углом.⁴ Цариградски друм је почињао од Теразија, пролазио поред Батал џамије и Марвеног трга и водио до Ташмајдана где се налазило старо гробље, камени мајдан и стара црква Светог Марка.⁵ Део око данашње Савезне скупштине добио је назив Батал џамија по турској џамији која се, напуштена и у рушевинама, овде налазила до 1870. године. Џамију је 1585. године подигао Ејнехен бег.⁶ Део Булевара краља Александра од цркве Светог Марка до Правног факултета звао се Фишекцијска чаршија, по фишецима у којима је продаван барут, и то име носио је до 1896. године када се фишекције раселавају и њихово место заузимају старинари – телали.⁷ Око 1930. године старинарнице – телалнице су порушене⁸, а старо гробље са Ташмајдана

премештено је 1886. године у Рузвелтову улицу.⁹ У то време простор од Ташмајдана ка Рузвелтовој улици био је празан, касније је на том месту отворено “Тркалиште”.

Терен некадашњег “Тркалишта” одређен је за подизање факултетских објеката Генералним планом из 1923. године, као и претходним одлукама Београдске општине (1920–1922)¹⁰ којима је Београдском универзитету уступљена локација код Вуковог споменика и локација на Врачару (за потребе новооснованог Медицинског факултета). На овом терену пројектовани су и изграђени до почетка Другог светског рата: Универзитетска библиотека, Технички факултет, Државни архив, Лабораторија Машинског факултета, Правни факултет, а у периоду после Другог светског рата, изграђен је нов комплекс Технолошко-машинског факултета и сасвим изван првобитног програма хотел “Метропол”, на темељима зграде Више економске школе чије је грађење започето 1940. године према пројекту Димитрија М. Лека.

Грађење факултетских објеката започето је већ 1921. године пројектовањем Универзитетске библиотеке у Булевару краља Александра 71, још пре доношења Генералног урбанистичког плана 1923. године. Зграда Библиотеке завршена је 1926. године према пројекту архитеката Николе Несторовића и Драгутина Ђорђевића, у стилу академизма. Библиотека има наглашени централни улаз са порталом, истакнут коринтским стубовима. Зидна платна између портала и угаоних ризалита подељена су на три поља удвојеним јонским стубовима. На кровном венцу и тимпанону централног ризалита изведени су плитки рељефи, а на угаоним ризалитима изведена су четири кубета са лантернама.¹¹ Зграда Техничког факултета грађена је у периоду 1925–1931. године поново према пројекту архитекте Николе Несторовића¹², али овога

Сл. 2. Општи изглед (фотодокументација Завода за заштиту споменика културе града Београда)

пута у сарадњи са арх. Бранком Таназевићем¹³, у стилу академизма. Две године касније донета је одлука да се приступи грађењу зграде Правног факултета, која је завршена 1940. године и изведена у модерничком духу, према пројекту архитекте Петра Бајаловића а уз помоћ и разраду пројекта проф. арх. Петра Анагностија.¹⁴ Међутим, првобитни пројекат који је урадио архитекта Светозар Јовановић, био је у академском стилу, са класицистичким портиком на фронту из Булеvara краља Александра, и стилски усаглашен са већ постојећим објектима Универзитетске библиотеке и Техничког факултета. Основна замерка овом концепту било је занемаривање угаоне парцеле и фронта из Београдске улице. Јовановићев пројекат

је публикован у дневној штампи, што је уједно и једини сачувани траг.¹⁵ Није познато како је дошло до понуде арх. Петру Бајаловићу да сачини нови пројекат.

Важно је напоменути и то да је између 1926. и 1928. године, у непосредној близини новог Универзитетског центра, подигнута монументална, академски конципирана зграда Студентског дома краља Александра, према пројекту руског архитекте Георгија Павловича Коваљевског.¹⁶

Године 1932. Технички факултет уселио се у нову зграду у Булевару краља Александра 73, наменски изграђену за смештај сва три факултета из области техничких наука. Настава из области архитектуре у Србији је извођена још у првој

Сл. 3. Централни ризалит (фото: С. Неговановић, сарадник Завода)

половини 19. века на филозофском одељењу Лицеја. Године 1846. у Београду је основана “Инцинирска школа”. Законом из 1863. године највиша образовна институција у Србији постала је Велика школа са факултетима: “правничким, филозофским и техничким”.

Скупштина Краљевине Србије је 1905. године изгласала Закон о оснивању Универзитета, а Технички факултет је у оквиру Универзитета био подељен на одсеке за грађевинске инжењере, архитекте и машинске инжењере. Програми предмета на Техничком факултету у Београду били су актуелни и пратили су програме школа у средњој Европи.

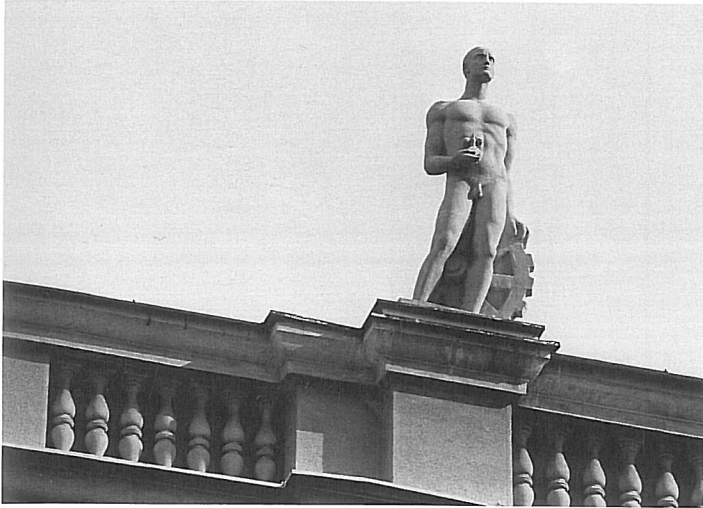

Сл. 4. Тимпанон са композицијом “Градитељске мехнике” (фото: С. Неговановић, сарадник Завода)

Архитектура

Зграда Техничког факултета у Београду има симетрично решену основу, карактеристичну за овакав тип монументалних грађевина. Око четири унутрашња дворишта, која имају улогу светларника, распоређене су просторије – централна степеништа, аула, слушаонице и остали простори намењени студентима и професорима. На плану основе приземља види се да су две бочне просторије уз главни улаз биле намењене музејским поставкама. Види се, такође, да су пројектанти тачно наменили улогу просторија, односно прецизирали у којим ће се учионицама одвијати настава из појединих предмета.

Ова монументална слободностојећа зграда саграђена је од опеке у кречном малтеру. У елевацији обухвата сутерен, приземље и три спрата, од којих су два оригинална, а трећи дозидан након Другог светског рата. Главна фасада према Булевару краља Александра, од нивоа улице и дворишта до кровног венца, са целокупном пластиком изведена је у вештачком камену, бочне фасаде и дворишна фасада према Машинском факултету изведене су у племенитом малтеру терабони, а фасада трећег

Сл. 5. Скулптура мушкарца са индустријским точком (фото: С. Неговановић, сарадник Завода)

спрата је од вученог малтера.

Према својим стилским карактеристикама зграда Техничког факултета се по свему уклапа у академске шеме и са зградом Универзитетске библиотеке ствара складну амбијенталну целину. Величином и структуром, као и чињеницом да представља једно од најзначајнијих дела двојице познатих аутора, зграда Техничког факултета је типичан пример архитектуре Београда између два рата. Има четири фасаде изведене у истом духу, али различито решене и то тако што је највећа пажња посвећена главној фасади окренутој ка Булевару краља Александра, нешто једноставнија обрада примењена је на бочним фасадама, а најсведенија је на дворишној. Фасаде су хоризонтално рашчлањене венцима на три зоне, а по вертикали су артикулисане пиластрима и ступцима који се протежу нивоом првог и другог спрата.

Главном фасадом, веома богато обрађеном са мноштвом архитектонске и декоративне пластике, доминира централни ризалит са степеништем које води до троделног улаза. На крајевима главне фасаде, као пандан централном ризалиту, изведен је по један бочни тракт. Управо захваљујући бочним

Сл. 6. Фасада-детал прозора (фото: С. Неговановић, сарадник Завода)

трактовима и централном ризалиту, као и увученим деловима фасаде који су богато обрађени стиче се утисак велике динамичности и живости фасада. У време када је саграђена представљала је највећу зграду у Београду, са дужином главног фронта 156м, а бочних 60 м.¹⁷

Најнижа, приземна зона, као и зона сутерена, је рустично обрађена у комбинацији пикованих и глатких квадера. Рашчлањена је једноставним правоугаоним прозорима са заглавним каменом и балустрадом у парпетним нишама. Главни, троделни улаз са монументалним степеништем доминира приземном зоном централног ризалита. Над луком изнад централног улаза изведена је глава

Сл 7. Свечана сала (фото: С.Неговановић, сарадник Завода)

војника са шајкачом, изнад бочних лукова глава жене са дијадемом од дуката, а изнад лукова великих прозора, који припадају бочним просторијама приземља, урађене су две идентичне мушке главе.

Кроз зону првог и другог спрата протежу се делимично канелирани пиластри који носе архитравни венац. У зони централног ризалита то су ступци кружног пресека. Велики залучени прозори свечане сале протежу се кроз оба спрата централног ризалита и делују раскошно. Заглавно камење је добило изглед акантусовог лишћа, што је мотив који се понавља и над прозорима другог спрата. У централном ризалиту, изнад кружних прозора другог спрата изведено је пет идентичних рељефних плоча од вештачког камена на којима су приказани жена и мушкарац с мачем. Аутор ових рељефних плоча, као и глава над луцима отвора приземља, изведених у вештачком камену, јесте чешки скулптор Бедрих Зелени.¹⁸ На бочним крилима фасаде, као и на бочним ризалитима, прозорски отвори ритмично су распоређени између пиластера.

Прозори првог спрата завршени су тимпанонима и имају балустраде у парапету, док су прозори другог спрата лучно завршени са једноставно решеним потпрозорним венцем који носе по две конзолице. Као занимљив мотив на фасади јавља се фриз са грчким меандром који се протеже целом фасадом у висини другог спрата, а који се понавља и у аули.

Централни ризалит је завршен великим тимпаноном, а на самом врху тимпанаона налази се велика акротерија са флоралним мотивима. Између другог спрата и главног венца изведен је фриз са волутом око елипсастих прозора. Зграда Техничког факултета је у свом оригиналном облику била завршена балустрадом и алегоријским скулптурама на атици прочеља. Међутим, приликом бомбардовања Београда 1944. године срушена је око једна петина зграде. Министарство грађевина Србије је у мају 1946. године почело обнову и реконструкцију Техничког факултета.¹⁹ Тада је дограђен трећи спрат изнад кровног венца, према пројекту архитектке Михаила Радовановића. Доградња трећег спрата

Сл 8. Централни вестибил
(фото: С.Неговановић,
сарадник Завода)

делимично је деградирала првобитни концепт зграде Техничког факултета дајући њеној силиуети визуелну затвореност и тежину.

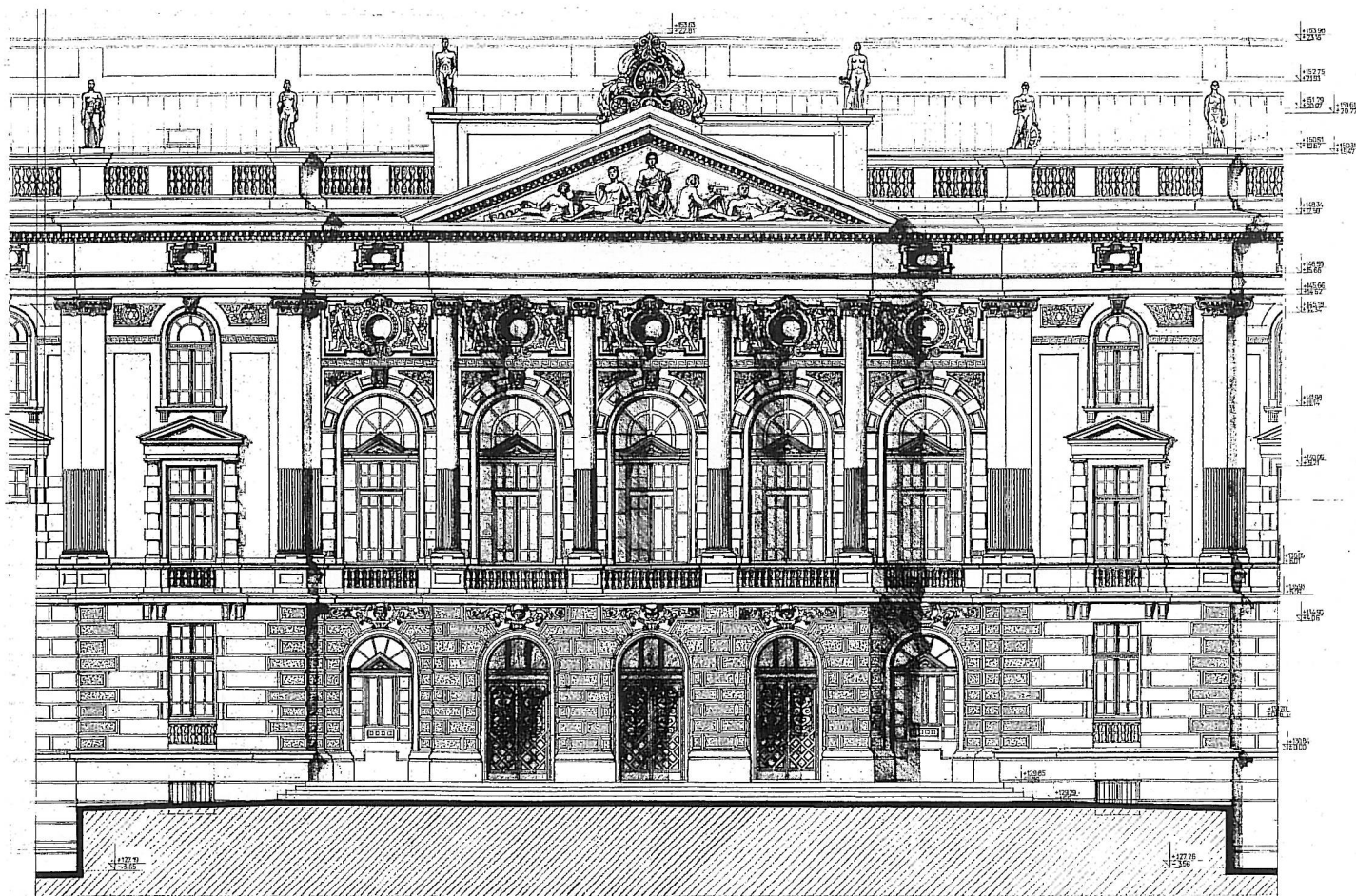
Бочне фасаде ка Рувелтовој улици и Универзитетској библиотеци једноставније су изведене али је сачуван ритам отвора са главне фасаде, као и однос централног ризалита и бочних трактова. Са обе стране постоји улазно степениште и портал. Дворишна фасада је најсведеније решена са минимумом архитектонских елемената, дефинисана низовима прозора и подеоним венцима. Поновљен је ритам са главне фасаде – централни ризалит и две бочна тракта.

Ентеријер зграде на први поглед не делује довољно функционално с обзиром на то да целокупна структура грађевине почива на “крутом аранжману основе”.²⁰ Око ауле и монументалних степеништа протежу се дугачки ходници са учионицама и кабинетима. Посматрано из данашњег угла може се сматрати да је велики централни простор непотребно велики, међутим наведени став превиђа значај

оваквог просторног решења. Решење степеништа веома је функционално зато што пружа могућност дистрибуције великог броја студената након часова, али и прегледност, поглед ка приземљу и улазу у факултет.

Таваница централног вестибила богато је обрађена комбинацијом геометријских мотива и мотива класичног дорског реда, као што су триглифи. Мотив триглифа понавља се и између пиластера који носе таваницу, а испод балустраде другог спрата. Детаље за вестибил, аулу, главно степениште и свечану дворану радио је архитекта Богдан Несторовић.²¹

Деведесетих година 20. века свечана сала на првом спрату факултета обновљена је по угледу на оригиналну. Ова пространа просторија са полустубовима и пиластрима од окер мермера изнад којих су изведени сферни троуглови, који представљају ослонац богато украшеног венца и таванице у штукатуру са два раскошна лустера и двадесетак мањих, одише атмосфером прошлих

Сл. 9. Главна фасада зграде Техничког факултета у Београду
(документација Завода за заштиту споменика културе града Београда)

времена када су се у њој дешавали сви значајни догађаји везани за живот факултета и организовали балови студената.

Осим главне зграде Техничког факултета пројектом архитеката Несторовића и Таназевића обухваћени су и Технолошки и Електротехнички институт, Хемијска лабораторија и Механичка радионица. Извођач радова било је предузеће Влајка Гранжана, надзор над радовима вршило је Министарство грађевина – у име њих архитекта Гојко Тодић.²²

Скулптура

Алегоријске скулптуре на атици прочеља посебно се издвајају својом позицијом у највишој зони, али и на целој згради Техничког факултета.

Ове скулптуре изведене у вештачком камену дело су академских вајара Илије Коларевића и Ивана Лучева. Шира примена фасадне скулптуре у Београду везана је за осамдесете године 19. века, када скулптура почиње да се употребљава у српском грађанском друштву као симбол заштите куће и породице или покровитељства делатности и предузетништва.²³ Време између два рата било је период процвата ауторске скулптуре и рељефа у архитектури Београда, време кад их је готово свака већа зграда добијала, а имали су првенствено естетску функцију. И скулптура и рељеф извођени су од најразноврснијег, мање или више постојаног материјала. Нажалост, употребљаван материјал – теракота, гипс, цемент, бетон, вештачки камен, временом је показао неотпорност на спољне утицаје

и већина скулптура је претрпела озбиљна оштећења или је уништена.²⁴

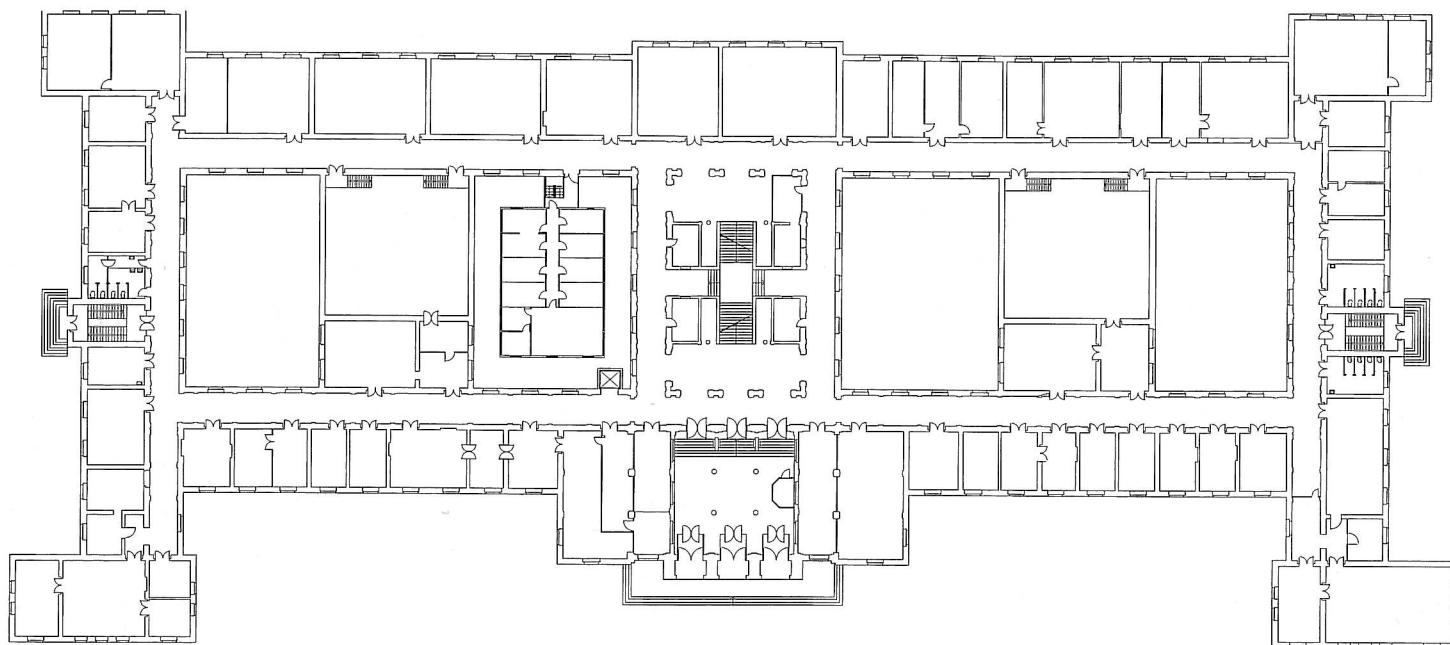
Шест алегоријских представа мушкараца и жена складних пропорција, са атрибутима појединих наука и уметности, делују као заустављене у покрету.²⁵ Прва скулптура на балустради изнад левог крила зграде јесте фигура мушкараца са чекићем и торзом и представља “Вајарство”. До ове скулптуре је фигура жене са муњама која представља алегорију “Електротехнике” односно “Физике”.²⁶ На врху централног дела зграде изнад тимпана постављена је фигура мушкараца са свитком и озиданим делом зида који симболише “Грађевинарство”²⁷. Уз њега је фигура жене ослоњене на стуб са јонским капителом која представља “Архитектуру”. На балустради изнад десног крила зграде смештене су фигура мушкараца са индустријским точком, алегоријом “Машинства”, односно “Индустрије”²⁸ и фигура жене са четкицом и палетом која симболише “Сликарство”. Једноставна симболика акценорија који су представљени уз фигуре олакшава њихово тумачење. Избор тематике, односно симболизам представљених скулптура, има за функцију да додатно истакне намену зграде и на најбољи могући начин крунише зграду Техничког факултета. Међутим, стиче се утисак да је то ауторима само делимично успело, да скулптуре нису у потпуном сагласју са архитектуром и да представљају засебан ентитет.

Централни ризалит завршен је тимпаноном у који је смештена композиција “Градитељске технике”²⁹ изведена у вештачком камену. Аутори ове алегоријске композиције су, такође, вајари Илија Коларевић и Иван Лучев. У центру је представљена жена с књигом и оловком, са страна су по две фигуре са техничким инструментима и архитектонским и грађевинским елементима. Симболика је одмах уочљива. Жена је симбол школства, науке, док су

фигуре са стране алегоријске представе техничких наука, чиме је поново подвучена функција објекта.

Узори

Анализа зграде Техничког факултета у Београду намеће потребу за утврђивањем порекла појединих елемената или целине, што представља неопходан основ при вредновању здања академске архитектуре изведене изван европских центара.³⁰ Као први и основни узор архитектама Несторовићу и Таназевићу послужила је зграда Техничке школе у Шарлотембургу (Charlottenburg) – Берлин, на којој се Никола Несторовић школовао. Још 1926. године архитект Димитрије М. Леко скренуо је пажњу стручној јавности на порекло идејног склопа зграде Техничког факултета у Београду, оштро критикујући пројекат наших архитеката, за који наводи да је преузео све мане основе Шарлотенбурга изоставивши све врлине, као и да је главна грешка код спољне обраде фасада то што није спроведен исти мотив на све четири фасаде, што је као јасно обележје монументалности неопходно.³¹ Краљевски технички универзитет у Шарлотенбургу основан је 1879. године. Аутори пројекта били су архитекти Richard Lucae и Friedrich Hitzig (Ричард Луке и Фридрих Хициг).³² Ова монументална зграда, изведена у академском стилу је умногоме утицала на пројектанте зграде Техничког факултета. Готово је идентична подела централног ризалита, монументалан троделни главни улаз и лучно завршени прозори бочних просторија, затим стубови и пиластри који се протежу висином првог и другог спрата, велики лучно завршени прозори у висини првог и другог спрата, завршна балустрада, бочни трактови... У поређењу основа исто тако је могуће утврдити паралеле. Оба пројекта имају изражену симетричност. Око унутрашњих дворишта и ауле распоређени су ходници са слушаоницама и

Сл. 10. Основа приземља Техничког факултета у Београду
(документација Архитектонског факултета)

кабинетима и осталим наменским просторима и приметан је веома сличан ритам просторија. Одмах је уочљиво, међутим, да су степеништа различито постављена – у Београду су у централном делу, а у Шарлотенбургу бочно.

Могуће је да се Никола Несторовић, берлински ђак, директно инспирисао зградом факултета на коме је студирао, али чињеница је да је овакав тип школских зграда, сличних основа и сличних просторних решења био карактеристичан за готово све школске зграде у централној Европи крајем 19. и почетком 20. века. Када упоредимо Техничку школу у Шарлотенбургу, зграду Техничког факултета у Београду и зграду Ректората Универзитета у Стразбуру јасно је да је употребљен сличан концепт, који у мањој или већој мери варира и код осталих зграда средњоевропских универзитета (зграда Ректората Бечког универзитета, зграда Ректората у Грацу, зграда Техничке школе у Штутгарту...)³³

Могло би се закључити да је зграда Техничког факултета у Београду типска грађевина која се по својим карактеристикама уклапа у тип академски конципираних школских зграда. У прилог овој тези говоре и запажања појединих аутора.³⁴ Т. Дамљановић наводи да је као могући узор пројектантима послужио неизведени пројекат архитекте Константина Јовановића за зграду Српске краљевске академије.³⁵ Заиста се може запазити значајна подударност између два пројекта – централни истакнути улаз, два бочна крила, троделна подела која се понавља на оба нивоа централног ризалита, тимпанон којим је централни ризалит завршен, као и подударност у декоративном и скулптуралном програму, али све су то елементи који се понављају на сличним зградама и у Европи, у центрима у којима су радили или се школовали Несторовић, Јовановић, Таназевић, Стевановић и многи други. Занимљиво је, можда, направити и

компарацију зграде Техничког факултета у Београду са зградом нишке Гимназије архитекте Милорада Рувидића.³⁶ Пројекат је урађен 1910. године. И основа Гимназије је, као и основа Техничког факултета, решена симетрично, са централним фронтоном и бочним крилима. Зграда такође има два спрата, као првобитно Технички факултет и решена је у стилу академизма, као и наглашен централни ризалит са главним улазом, вестибиллом и степеништем, и угаоне ризалите. Дакле и ова зграда припада устаљеном типу школских грађевина и могла је, најшире гледано да буде узор за зграду Техничког факултета. Она у сваком случају потврђује запажање једног броја истраживача о постојању утврђеног обрасца, који је у одређеном периоду поштован приликом пројектовања одређеног типа објеката, у овом случају школских зграда. Пред аналитичарима и тумачима српске архитектуре краја 19. и почетка 20. века, периода који је и директно и индиректно био под великим утицајем архитектонских центара, пре свега средина у којима су се школовали српски архитекти и из којих су страни градитељи долазили, налази се компликован задатак утврђивања fine границе између онога што називамо утицај или инспирација и директног копирања, преузимања, односно плагирања.

Подаци изнесени у претходном поглављу могли би да утичу на валоризацију зграде Техничког факултета, с обзиром на то да је указано на извесне подударности и поједине елементе који упућују на закључак да је пројекат Техничког факултета типски. Међутим, за средину у којој је настала зграда Техничког факултета представља архитектонско-урбанистичку вредност као изразит пример академског метода у обликовању и један од најистакнутијих објеката универзитетског комплекса. Истовремено, као прва зграда саграђена за потребе Техничког факултета дело је културно-

историјске вредности.

Зграда Техничког факултета је у процедури за утврђивање за културно добро.

Током 1996. године изведени су радови на рестаурацији и санацији свих фасадних површина и реконструкција декоративне скулптуре и пластике на згради Техничког факултета, према пројекту из 1995. године чији су аутори стручњаци Завода за заштиту споменика културе града Београда – арх. Зоран Јаковљевић са сарадницима: арх. Љиљаном Јанковић, арх. Татјаном Виденовић, арх. техн. Оливером Стојановић и арх. техн. Душицом Ставановић.³⁷

* * *

Период између два рата у Београду обележило је подизање великог броја приватних и јавних зграда. У читавом овом периоду оне су решаване по академском концепту, као монументалне грађевине са симетричном шемом основе, са применом високих стубова и пиластера и других елемената који представљају реминисценцију на историјске стилове, пре свега класицизам.³⁸ У Европи краја 19. века архитектура историјских стилова, која је још средином века завладала европским градитељством, доживела је свој преображај који се огледао у слободнијој примени ових стилова.³⁹ И у Европи, а и код нас, значајну улогу у пропагирању архитектуре историјских стилова имале су државне институције и имућни инвеститори који су уз помоћ ове монументалне и декоративне архитектуре додатно истицали своју моћ и друштвени положај, те су државне и јавне грађевине углавном и грађене у овом стилу који је постао званичан. Техничке високе школе и академије европских центара допринеле су да академска архитектура која је почивала на еkleктицизму буде уобличена, а потом и озваничена као државни стил.⁴⁰ Тако су одређене врсте јавних грађевина пратиле одређени образац

архитектонског склопа и пратиле уходану шему а само појединци су успевали да остваре помак у креативном и сваком другом смислу.

Зграда Техничког факултета у Београду пројектована је и изграђена управо у периоду између два рата, у време када Београд почиње интензивно да се гради и шири. Монументална архитектонска остварења представљала су потврду и својеврсну материјализацију нове друштвене стварности настале након проглашења Краљевине. Технички факултет, остварење двојице архитеката, Николе Несторовића и Бранка Таназевића, уз сарадњу вајара Бедриха Зеленог, Илије Коларевића и Ивана Лучева, представља типично академско остварење карактеристично за период у коме је настало. Архи-тектонски концепт је у знатној мери ослоњен на архитектуру европских академских центара и на извештан начин подражава школске зграде које су пројектанти видели, на којима су или о којима су учили током својих студија у централној Европи. С друге стране, стиче се утисак да су аутори из потребе да остваре што интензивнији утисак помало претрпали зграду, што декоративном, што архитектонском пластиком и тако је лишили лакоће. Тај утисак тежине, упркос динамици коју смењи-вање различитих мотива и ритмова даје фасади, додатно употпуњава трећи, дограђени спрат. Упркос наведеним манама значај овог архитектонског остварења није мали. То је грађевина наменски пројектована за потребе смештаја техничких факултета и ту функцију је задржала до данас, дакле више од седам деценија. Представља најизразитији објекат такозваног универзитетског комплекса и својеврсни урбанистички маркер блока између Булевара краља Александра, Рузвелтове, Карнегијеве и улице 27. марта. Данас су у згради смештени Електротехнички факултет који користи сутерен, приземље и део поткровља, Грађевински факултет који користи први спрат и Архитектонски факултет који користи други спрат и део поткровља.

ЛИТЕРАТУРА:

1. J. Durm, H. Ende, E. Schmitt, *Handbuch der Architektur, Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude*, Stuttgart, 1905.
2. Аноним, *Нови Технички факултет на Тркалишту. Зидање треба да почне идућег месеца*, Политика 2.7.1925, 5
3. Аноним, *Полагање темеља за зграду Техничког факултета*, Политика 30.5.1926, 10
4. Д. М. Леко, *Нове зграде Техничког факултета београдског Универзитета*, Технички лист бр. 5, 1926.
5. Аноним, *Довршење Техничког факултета*, Време 26.1.1929, 2
6. Аноним, *Радови на згради Техничког факултета*, Политика 31.7.1929, 8
7. Аноним, *Довршење Техничког факултета, највеће зграде на Балкану*, Правда 26.9.1929, 6
8. Аноним, *Радови на Техничком факултету највећој згради на Балкану довршени су*, Време 22.10.1929, 7
9. Аноним, *Зграда Техничког факултета биће готова овог лета*, Политика 20.3.1931, 8
10. Аноним, *Технички факултет сели се идућег месеца у нову зграду, највећу у нашој земљи*, Време, 19.8.1931, 7
11. Аноним, *Освећење нове зграде Техничког факултета*, Време 19.10.1931, 5
12. Аноним, *Свечано освећење нове зграде Техничког факултета*, Правда 19.10.1931, 5
13. Аноним, *Обнова и реконструкција Техничког факултета*, Глас 21.10.1946, 5
14. Ђ. Сикимић, *Фасадна скулптура у Београду*, Београд, 1965, 21–22
15. З. Маневић, *Новија српска архитектура у књизи Српска архитектура 1900–1970*, Београд 1972,
16. Б. Несторовић, *Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941)*, Годишњак града Београда XX, 1973, 360
17. Б. Максимовић, *Урбанистички развитак Београда између два рата*, у: В. Чубриловић (ed.), *Историја Београда 3*, Београд, 1974, 163
18. Б. Несторовић, *Београдски архитекти Андра Стевановић и Никола Несторовић*, Годишњак града Београда књ. XXII, 1975, 173
19. Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд, 1981
20. Б. Максимовић, *Идеје и стварност урбанизма Београда 1830–1941*, Београд 1983, 9
21. Група аутора, *Београд*, Београд, 1984.

22. М. Vobić, *Figura/cija*, *Комunikације* 61, Београд, 1988, 9
23. Д. Шаренац, *Митови симболи. Скулптуре на београдским фасадама*, Београд 1991, 78–79
24. З. Јаковљевић, *Фасадна скулптура у Београду, проблеми заштите*, *Гласник Друштва конзерватора*, Београд, 1992, 177–191
25. Б. Вујовић, *Београд у садашњости и прошлости*, Београд, 1994.
26. З. Јаковљевић, *Два примера рестаурације фасада, Зграда у ул. Српских владара бр. 8 и зграда Техничких факултета, булевар Револуције бр.73*, *Наслеђе* бр. 1, Београд, 1997, 99–109
27. М. Ротер-Благојевић, *Настава архитектуре на вишим и високошколским установама у Београду током 19. и почетком 20. века, утицај страних и домаћих градитеља*, *Годишњак града Београда* књ. XLIV, 1997, 125–168.
28. Т. Damljanović, *A Semper Student in Belgrade*, *Centropa*, vol. 2, number 2, 2002, 145–145
29. М. Ротер-Благојевић, *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1868. до 1900. године (први део)*, *Архитектура и урбанизам* 12–13, Београд, 2003, 109–121
30. Д. Живановић, *Архитекта Милорад Рувидић, живот и дело*, Београд, 2004.
31. А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма. XIX–XX век*, Београд, 2005, 255–356
32. А. Кадијевић, *У трагању за узорима Дома Народне скупштине*, *Наслеђе* VI, 2005.
33. Документација Завода за заштиту споменика културе града Београда

НАПОМЕНЕ:

1] Први осврт на зграду Техничког факултета у Београду дао је Д. М. Леко у тексту *Нове зграде Техничког факултета београдског Универзитета* објављеном 1926. године у Техничком листу бр. 5. Аутор је дао упоредну анализу зграда Техничког факултета у Београду и Техничке школе у Шарлотенбургу надомак Берлина, указујући и на аналогije између основа две грађевине и на мане београдског решења. О. Минић, у раду *Развој Београда и његова архитектура између два рата*, *Годишњак Музеја града Београда* I, Београд 1954, критикује концепт пројектаната зграде који је, с обзиром на то да су се определили “за традицију, за симетрију, за историјске стилове”, довео до сметњи и ограничења у одвијању наставе на Техничком факултету. Ђ. Сикимић је у прегледу *Фасадна скулптура у Београду*, Београд 1965, побројала скулптуру на фасади зграде Техничког факултета и навела да су њени аутори вајари Бедрих Зелени, Илија Коларевић и Иван Лучев. У. Маргиновић спомиње зграду Техничког факултета у Београду

у својој књизи *Модерна Београда*, Београд 1972. године, где наводи да су пројектанти зграде завршене 1936. године Никола Несторовић и Драгутин Таназевић, а за сам објекат каже да је изведен у духу еклектицизма, који је овладао “читавом конзервативном Европом”. З. Маневић у тексту *Новија српска архитектура* објављеном у књизи *Српска архитектура 1900–1970*, Београд 1972, пише да је зграда Техничког факултета од извесног значаја, али и он наводи да је “аранжман плана директна копија иностраног узора”. У раду *Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941)* објављеном у *Годишњаку града Београда* XX из 1973. године, Б. Несторовић је навео да је 1927–1928. урађен пројекат за Технички факултет и да је израда пројекта поверена архитектама Николи Несторовићу и Бранку Таназевићу. Објашњава да су пројектанти “у масама” прихватили решење “по типу” зграде Високе техничке школе у Шарлотенбургу, али да је просторна организација зграде Техничког факултета другачија и оригинална. М. Бобић у тексту *Figura/cija* објављеном у часопису *Комunikације* 61, 1988. године, надахнуто пише о утиску који је на њега оставила скулптура на згради Техничког факултета. Д. Шаренац у књизи *Митови симболи. Скулптуре на београдским фасадама*, Београд 1991. године, између осталог објашњава и симболику алегоријских скулптура на фасади београдског Техничког факултета. Б. Вујовић у књизи *Београд у садашњости и прошлости*, Београд 1994. зграду Техничког факултета приписује архитектама Александру Ђорђевићу и Николи Несторовићу. У тексту *Два примера рестаурације фасада, Зграда у ул. Српских владара бр. 8 и зграда Техничких факултета, булевар Револуције бр.73*, објављеном у часопису *Наслеђе* бр. 1, Београд, 1997, аутор З. Јаковљевић на примеру рестаурације фасада зграде Техничких факултета објашњава конзерваторски метод обнове фасада применом “аутентичне” технологије извођења фасадних облога од вештачког камена, племенитог и продужног малтера. Аутор Т. Дамљановић у раду посвећеном делу архитектке К. Јовановића – *A Semper Student in Belgrade*, *Centropa*, vol. 2, number 2, 2002, указује на паралеле између неизведеног пројекта архитектке Јовановића за зграду Српске краљевске академије и пројекта Николе Несторовића и Бранка Таназевића за зграду Техничког факултета у Београду, претпостављајући да је пројекат за зграду СКА послужио као инспирација Несторовићу и Таназевићу. М. Р. Перовић у свом обимном прегледу српске архитектуре *Српска архитектура XX века. Од историцизма до другог модернизма*, Београд 2003. спомиње Николу Несторовића и Бранка Таназевића и њихов пројекат за зграду Техничког факултета, набрајајући радове бивших студената архитектонских центара који су стварали у Београду у међуратном периоду, у духу “интернационалног академског еклектицизма”. У значајном доприносу тумачења архитектуре академизма *Естетика архитектуре академизма, XIX–XX век*, Београд, 2005, аутор А. Кадијевић, пишући о згради Техничког факултета у Београду износи став да је аранжман основе здања крут, “са пространим унутрашњим двориштима, дугачким ходницима и превеликим степенишним холем” и да је овакав аранжман основе одредио структуру зграде. И бројни анонимни колумнисти престоницких дневних новина писали су о згради Техничког факултета, пратећи све фазе њене

изградње, а после Другог светског рата и њене обнове: Аноним, *Нови Технички факултет на Тркалишту. Зидање треба да почне идућег месеца*, Политика 2.7.1925; Аноним, *Полагање темеља за зграду Техничког факултета*, Политика 30.5.1926; Аноним, *Довршење Техничког факултета*, Време 26.1.1929; Аноним, *Радови на згради Техничког факултета*, Политика 31.7.1929; Аноним, *Довршење Техничког факултета, највеће зграде на Балкану*, Правда 26.9.1929; Аноним, *Радови на Техничком факултету највећој згради на Балкану довршени су*, Време 22.10.1929; Аноним, *Зграда Техничког факултета биће готова овог лета*, Политика 20.3.1931; Аноним, *Технички факултет сели се идућег месеца у нову зграду, највећу у нашој земљи*, Време, 19.8.1931; Аноним, *Освећење нове зграде Техничког факултета*, Време 19.10.1931; Аноним, *Свечано освећење нове зграде Техничког факултета*, Правда 19.10.1931.

2] Б. Максимовић, *Идеје и стварност урбанизма Београда 1830–1941*, Београд 1983, 9

3] О. Ф. Јанкеу, видети у: Д. Ђурић-Замоло, *Градитељи Београда 1815–1914*, Београд, 1981, 52–53

4] Б. Максимовић, *нав. дело*, 9–10

5] Исто, 34

6] Г. Гордић, *Технички факултет, евиденција Завода за заштиту споменика културе града Београда*, општина Палилула, рукопис; Б. Вујовић, *Београд у прошлости и садашњости*, Београд 1994, 221; Д. Ђурић – Замоло, *Београд као оријентална варош под Турцима 1521–1867*, Београд 1977, 28.

7] Б. Вујовић, *Код Вуковог споменика*, у: *Београд у садашњости и прошлости*, Београд, 1994, 302, Група аутора, *улице*, у: *Београд*, Београд, 1984, 82

8] Г. Гордић, *нав. дело*

9] Б. Вујовић, *Ново гробље*, у: *Београд у прошлости...*, 304

10] Аутори Генералног плана Београда из 1923. године указали су на простор око недовршене зграде за Парламент и на старо ташмајданско гробље као погодна места за развијање новог градског центра. Наведено је и да је неопходно да буду предвиђена и места за подизање других јавних грађевина у непосредној околини као што су Универзитет, Народна библиотека, Палата правде... Б. Максимовић, *Урбанистички развој Београда између два рата*, у: В. Чубриловић (ed.), *Историја Београда 3*, Београд, 1974, 163–171

11] Елаборат Завода за заштиту споменика културе града Београда о утврђивању зграде Универзитетске библиотеке за културно добро. Универзитетска библиотека “Светозар Марковић” утврђена је за културно добро (Решење Завода бр. 656/1 од 23.3.1977.)

12] Никола Несторовић, син Богдана Несторовића, трговца и дугогодишњег председника општине у Пожаревцу, у родном месту завршио је основну школу и нижу гимназију, а затим је прешао у Београд, где је матурирао у Реалки, након чега

је уписао Технички факултет Велике школе. Дипломирао је 1890. године, запослио се као подинжењер у Министарству грађевина. Одатле је отишао у Пожаревац, где је обављао послове на обележавању шума и на регулацији Мораве. Године 1893. вратио се у Београд и добио плаћено одсуство како би отишао на Техничку школу у Берлин (Шарлотенбург). Студије архитектуре је завршио 1896. и поново дошао у Београд, у Министарство грађевина, и у тој служби је остао до 1905. године. Већ 1898. године постао је хонорарни професор Техничког факултета, на ком је предавао предмет Орнаментика свих стилова, а након смрти арх. Драгутина Милутиновића и предмете Приватне и привредне зграде и Наука о стиливима. Предавања из ових предмета држао је до пензионисања 1938. године. За ванредног професора изабран је 1905. године приликом оснивања Универзитета, а за редовног 1919. године. Сматра се да је највеће успехе у пројектовању постигао у сарадњи са својим старијим колегом Андром Стевановићем, а резултат заједничког рада су пројекти за зграду Управе фондова – данашњи Народни музеј, зграду Београдске задруге у Карађорђевој 48 и кућу трговца Стаменковића – “кућу са зеленим плочицама” у Ул. краља Петра 41. Самостално је Несторовић пројектовао хотел “Бристол”, санаторијум “Врачар”, Учитељски дом, као и кућу Милана Павловића – познату као “Џокеј клуб”. Између два светска рата са арх. Драгутином Ђорђевићем пројектовао је зграду Универзитетске библиотеке, а са арх. Драгишом Брашованом зграду Министарства шума и руда, на којој је у току градње измене извршио архитекта Никола Краснов. Несторовић је стално пратио развој европске архитектуре, као и новине у конструкцијама и материјалима, о чему је објавио неколико чланака у “Српском техничком листу” тежећи да та достигнућа користи у својој пракси. Умро је у Београду 1957. године. О Николи Несторовићу видети: Дивна Ђурић–Замоло, *нав. дело*, 79–83; Б. Несторовић, *Београдски архитекти Андра Стевановић и Никола Несторовић*, Годишњак града Београда, књ. XXII, 1975, М. Ротер-Благојевић, *Настава архитектуре на вишим и високошколским установама у Београду током 19. и почетком 20. века, утицај страних и домаћих градитеља*, Годишњак града Београда књ. XLIV, 1997, 125–168.

13] Бранко Таназевић је рођен у Чакову, у Банату, одакле су му родом били родитељи. Реалку је завршио у Београду, а затим се уписао на Технички факултет Велике школе где је на Машинском одсеку дипломирао 1899. године. После тога у Минхену је студирао архитектуру и дипломирао 1903. године, па се по повратку у Београд запослио у Министарству грађевина. Већ 1905. изабран је за доцента на Архитектонском одсеку Техничког факултета, а редовни професор постао је 1921. године. Предавао је Уређење градова, Декорацију, Орнаменту и Моделовања. У слободно време бавио се сликарством и вајарством. Архитекта Бранко Таназевић био је високошколски професор, бавио се проучавањем старих српских манастира и прикупљањем документације о фолклорној архитектури, па је из тих области објавио и већи број радова у тадашњим часописима. Радио је интензивно на пројектовању, тако да постоји преко педесет његових

- остварења. У српској архитектури до Првог светског рата био је највећи поборник новог српског стила, са применом српско-византијских и фолклорних мотива, а два његова највећа остварења у Београду, Телефонска централа у Косовској улици и Министарство просвете (фасада) на Теразијама, рађени су у том духу. После Првог светског рата, према Таназевићевом пројекту адаптирана је зграда на Косанчићевом венцу 14 за потребе Народне библиотеке, где је целокупни књижни фонд изгорео у бомбардовању Београда 1941. године. О Бранку Таназевићу видети: Д. Ђурић-Замоло, *нав. дело*, 100–101, М. Ротер-Благојевић, *нав. дело*
- 14] Г. Гордић, *Правни факултет, евиденција Завода за заштиту споменика културе града Београда*, општина Палилула, рукопис
- 15] Политика, 12.11.1933, 13; Штампa, 5.4.1934, 8; Штампa, 25.11.1934, 5.
- 16] Елаборат Завода за заштиту споменика културе града Београда за утврђивање зграде Студентског дома краља Александра за културно добро. Зграда Студентског дома краља Александра је у процедури за утврђивање за културно добро.
- 17] Штампa је помно пратила зидање Техничког факултета од самог почетка и с великим одушевљењем је писано о лепоти и величини ове зграде која ће надмашити све зграде у Београду, па и на Балкану: Аноним, *Нови Технички факултет на Тркалишту. Зидање треба да почне идућег месеца*, Политика 2.7.1925, 5; Аноним, *Полагање темеља за зграду Техничког факултета*, Политика 30.5.1926, 10; Аноним, *Довршење Техничког факултета*, Време 26.1.1929, 2; Аноним, *Радови на згради Техничког факултета*, Политика 31.7.1929, 8; Аноним, *Довршење Техничког факултета, највеће зграде на Балкану*, Правда 26.9.1929, 6; Аноним, *Радови на Техничком факултету највећој згради на Балкану довршени су*, Време 22.10.1929, 7; Аноним, *Зграда Техничког факултета биће готова овог лета*, Политика 20.3.1931, 8; Аноним, *Технички факултет сели се идућег месеца у нову зграду, највећу у нашој земљи*, Време, 19.8.1931, 7; Аноним, *Освећење нове зграде Техничког факултета*, Време 19.10.1931, 5; Аноним, *Свечано освећење нове зграде Техничког факултета*, Правда 19.10.1931, 5.
- 18] З. Јаковљевић, *Фасадна скулптура у Београду, проблеми заштите*, Гласник Друштва конзерватора, Београд, 1992, 177–191
- 19] Аноним, *Обнова и реконструкција Техничког факултета*, Глас 21.10.1946, 5
- 20] А. Кадијевић, *Естетика архитектуре академизма. XIX–XX век*, Београд 2005, 355–356; О. Минић, *Развој Београда и његова архитектура између два рата*, Годишњак Музеја града Београда I, Београд 1954, 185–186.
- 21] Б. Несторовић, *Постакадемизам у архитектури Београда (1919–1941)*, Годишњак града Београда XX, 1973, 360
- 22] Исто
- 23] З. Јаковљевић, *нав. дело*, 177
- 24] Исто, 180
- 25] М. Vobić, *Figuracija*, Комуникације 61, Београд, 1988, 9
- 26] Ђ. Сикимић у: *Фасадна скулптура у Београду*, Београд, 1965, 21–22 и Д. Шаренац, *Митови симболи. Скулптуре на београдским фасадама*, Београд, 1991, 78–79, тумаче ову скулптуру као алегорију Физике, док у тексту о згради Техничког факултета написаном за потребе израде Пројекта рестаурације фасаде Техничког факултета, ЗЗЗСКГБ, стоји да је у питању алегорија Електротехнике. Оба тумачења могу бити прихватљива с обзиром на то да је атрибут који ова фигура држи – муње, симбол електрицитета, близак области изучавања обе науке. Д. Шаренац тумачи муњу као искру живота, оличење снаге и енергије.
- 27] Д. Шаренац ову фигуру тумачи као алегорију Архитектуре.
- 28] Различита тумачења поново: Ђ. Сикимић, Д. Шаренац и подаци из Пројекта... ЗЗЗСКГБ
- 29] Д. Шаренац ову композицију тумачи као алегоријску представу Архитектуре, па тако на згради Техничког факултета постоје три различите Архитектуре. Ове разлике у тумачењима су мале и указују на блискост и преплитање наука и уметности о којима је реч.
- 30] А. Кадијевић, *У трагању за узорима Дома Народне скупштине*, Наслеђе VI
- 31] Д. М. Леко, *Нове зграде Техничког факултета београдског Универзитета*, Технички лист бр. 5, 1926.
- 32] http://images.google.com/imgres?imgurl=http://www.kgi.ruhr-uni-bochum.de/projekte/rub_expo/k5/u2abb18.jpg&imgrefurl=http://www.kgi.ruhr-uni-bochum.de/projekte/rub_expo/k5/k5_t2.htm&h=460&w=764&sz=190&tbid=hTvBUVSC5IwJ:&tbnh=84&tbnw=140&hl=en&start=3&prev=/images%3Fq%3Dtechnische%2Bhochschule%2Bcharlottenburg%26hl%3Den%26lr%3D%26rls%3DGGGLD,GGLD:2005-15,GGLD:en%26sa%3DN
- 33] Погледати прилоге у : J. Durm, H. Ende, E. Schmitt, *Handbuch der Architektur, Entwerfen, Anlage und Einrichtung der Gebäude*, Stuttgart, 1905.
- 34] Т. Damljanović, *A Semper Student in Belgrade*, Centropa, vol. 2, number 2, 2002, 145–145, посебно: 150
- 35] Познато је да је зграда Српске краљевске академије изведена према пројекту арх. Андре Стевановића и Драгутина Ђорђевића, с којима је често сарађивао Никола Несторовић. Пројекат који је приложио арх. Константин Јовановић сматран је преамбициозним и прескупим, па је понудио и друго решење које је прихваћено. Међутим А. Стевановић је предложио још неке измене и допуне захтевајући да арх. Јовановић сарађује с њим, што Јовановић није прихватио, те је повукао оба пројекта. Т. Damljanović, *нав. дело*
- 36] О Рувидићу видети у: Д. Живановић, *Архитекта Милорад Рувидић, живот и дело*, Београд, 2004.

37] З. Јаковљевић, *Два примера рестаурације фасада*, Зграда у ул. Српских владара бр. 8 и зграда Техничких факултета, Булевар револуције бр.73, Наслеђе бр. 1, Београд, 1997, 99–109

38] Б. Несторовић користи термин *постакадемизам* за сва архитектонска дела у еkleктичком духу изведена у Београду у међуратном периоду. Видети у: *Постакадемизам у*

архитектури Београда (1919–1941), Годишњак града Београда XX, 1973, 339–379

39] М. Ротер-Благојевић, *Архитектура грађевина јавних намена изграђених у Београду од 1868. до 1900. године* (први део), Архитектура и урбанизам 12–13, Београд, 2003, 109–121

40] Исто

Summary BOJANA IBRAJTER-GAZIBARA

ARCHITECTURE OF THE BUILDING OF THE ENGINEERING FACULTY IN BELGRADE

The building of the Faculty of Engineering in Belgrade was built between 1925 – 31, according to the design of architects, university professors Nikola Nestorovic and Branko Tanazevic. It is made in style of academism with dominant classicist elements.

Located south-east from the University Library, the building of the Faculty of Engineering is made as an autonomous building, with four facades, built in the same spirit, but solved differently in the way that the focus was on the main façade, facing Kralja Aleksandra Boulevard, more simplified facing is applied on lateral facades, and the simplest on the court-yard facade. For its stylistic features, the building of the Faculty of Engineering is completely correspondent with academism schemes, so, together with the building of the University Library creates an ambient complex. By its size and architecture, and by the fact that it represents one of the most significant works of the two famous authors, the building of the Faculty of Engineering is a typical example of the Belgrade architecture between the two wars.

After the Second World War, the third floor was built, according to the design of the architect Mihailo Radovanovic.

Building facades are horizontally divided into zones by robust profiled cornices, and vertically by pillars and circular columns. The most dominant facade emphasis is the central bay with staircase and tri-part entrance, which ends with tympanum. All the facades are decoratively ornamented. Sculptures and embossed plastic on the front of the facade are made by academic sculptors Ilija Kolarevic and Ivan Lucev, while the ornamental plastic in the artificial stone is made by Bedrih Zeleni. The allegoric sculptures, which represent Sculpture, Electrical Engineering (Physics), Architecture, Industry and Painting, on the attic of the frontage, made of artificial stone, as well as the composition 'Building Techniques', placed in the tympanum, with central figure of woman with book and pencil, with two figure on each side, with technical instruments and architectural and building elements, are especially distinguished by their arrangement.

The base of the main building of the Big Technical School in Charlottenburg, Germany, where the architect Nestorovic studied, served the authors as an inspiration for the base of the building. It is possible that Nikola Nestorovic, Berlin pupil, was directly inspired by the Building of the Faculty where he studied, but the fact is that this type of school buildings, with similar bases and similar spaces, was typical for almost all school buildings in Central Europe from the end of 19th and the beginning of 20th century.

The building of the Faculty of Engineering represents an architectural-urban value, as an explicit example of academic method in design and one of the most outstanding buildings of the University Complex. At the same time, as the first building built for the purposes of the Faculty of Engineering, it represents the work of cultural-historic value.

LIST OF ILLUSTRATIONS:

Fig. 1. Historic photograph of the building of the Faculty of Engineering (documentation of Cultural Heritage Preservation Institute in Belgrade)

Fig. 2. General prospect (photo-documentation of Cultural Heritage Preservation Institute in Belgrade)

Fig. 3. Central bay (photo: S.Negovanovic, collaborator of the Institute)

Fig. 4. Tympanum with composition of "Architectural technique" (photo: S.Negovanovic, collaborator of the Institute)

Fig. 5. Sculpture of man with industrial wheel (photo: S.Negovanovic, collaborator of the Institute)

Fig. 6. Facade-window detail (photo: S.Negovanovic, collaborator of the Institute)

Fig. 7. Ceremonial hall (photo: S.Negovanovic, collaborator of the Institute)

Fig. 8. Central vestibule (photo: S.Negovanovic, collaborator of the Institute)

Fig. 9. Main facade of the building of the Faculty of Engineering in Belgrade (documentation of Cultural Heritage Preservation Institute in Belgrade)

Fig. 10. Ground Floor base of the Faculty of Engineering in Belgrade (documentation of Faculty of Architecture)